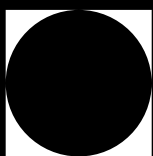

Компенсація чи її ілюзія

дослідження щодо ситуації
з позовами фізичних та
юридичних осіб до Російської
Федерації в судах України

center for civil
liberties
центр громадянських
свобод

Зміст

1. Загальний огляд ситуації	2
2. Законодавство України	3
3. Міжнародне право	6
4. Судова практика в Україні	9
5. Висновки	14
6. Рекомендації	17

1. Загальний огляд ситуації

З 2014 року РФ розпочала довготривалий акт агресії проти України, окупувавши територію Криму та частини Луганської та Донецької областей. 24 лютого 2022 року РФ почала повномасштабне вторгнення в Україну, а військові дії тривають досі практично по всій території України.

Російською агресією мільйонам українців, бізнесу й державі Україна завдано великих матеріальних та моральних збитків. До повномасштабного вторгнення в 2022 році на міжнародному та національному рівні не відбувалося серйозних обговорень щодо підстав та процедур відшкодування завданої Росією шкоди. Судова практика була поодиноким та щобільше, послідовно негативною в питаннях відшкодування. Держава не пропонувала ніяких реалістичних механізмів і фактично державної політики щодо відшкодування не було.

Одразу після лютого 2022 року українці почали більш масово подавати позови проти Російської Федерації до українських судів цивільної та господарської юрисдикції щодо відшкодування матеріальної та моральної шкоди внаслідок акту агресії. На той момент вони вбачали цю процедуру фактично єдиною реальною для отримання відшкодування. Це було також зумовлено відсутністю розуміння чи запрацюють інші якісь механізми, в тому числі міжнародні. Суди, розуміючи, що інших механізмів відшкодування не існує, з квітня 2022 року змінили судову практику та почали задовольняти такі позови. Фактично це стало зміною державної політики, оскільки таким чином держава запропонувала на той момент єдиний можливий механізм – звертатися до суду з позовами до РФ.

Лише в лютому 2023 року був прийнятий окремий закон Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна¹. Це дало старт державній програмі «Відновлення».

У листопаді 2023 року Україна приєдналася до Розширеної часткової угоди про Реєстр збитків, завданих агресією Російської Федерації проти України², якою було започатковано створення Міжнародного Реєстру збитків, завданих агресією РФ до України. Цей міжнародний механізм на сьогодні існує у вигляді власне Міжнародного Реєстру, котрий збирає заяви щодо завдання шкоди від певних суб'єктів. Збір заяв розпочався з квітня 2024 року і поступово коло суб'єктів, хто може подавати заяви до нього розширюється. Наступними етапами має бути створення Комісії щодо оцінки цих заяв на прийнятність та визначення розміру компенсації, а також створення фонду, з якого власне і будуть здійснюватися виплати конкретним потерпілим.

Таким чином, на сьогодні почав роботу міжнародний механізм з відшкодування, який вже збирає заяви, хоча не зовсім зрозуміло коли він повністю почне роботу, а тим більше коли можуть початися виплати.

Паралельно існує національний механізм «Відновлення». Звернення до «Відновлення» можливе лише щодо пошкодженого чи знищеного нерухомого майна.

¹ Закон України від 23 лютого 2023 року «Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України», <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2923-IX#Text>

² <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3432-20#Text>

Однак в цьому механізмі оприлюднена методологія оцінки завданої шкоди і людям вже виплачується компенсація. При цьому фактично звернення до «Відновлення позбавляє особу права звертатися до Міжнародного реєстру. Тому людині потрібно обирати у випадку шкоди, завданої пошкодженням чи знищенням майна, куди звернутися, бо одночасно в ці два місця звернутися неможливо.

Попри розвиток цих двох механізмів, надалі розширюється судова практика в справах, де фізичні або юридичні особи подають позови про відшкодування завданої їм шкоди Росією до українських судів. Цим документом ми аналізуємо міжнародне право та національне законодавство й судову практику в контексті подібних справ, та пробуємо оцінити можливі наслідки такої державної політики й надаємо певні рекомендації щодо подальшої державної політики в питання відшкодування шкоди, завданою в наслідок агресії РФ.

Ми не мали на меті оцінити роботу Реєстру чи «Відновлення, проблеми їхнього взаємного функціонування чи оцінки джерел покриття завданих збитків, проблема оцінки сум завданої шкоди конкретним особам, що є окремими питаннями для дискусій. А лише зупинилися на оцінці судової практики в контексті відшкодування, оскільки саме вона викликає найбільше питань і може призвести до серйозних негативних наслідків.

Проблеми, висвітлені в цьому дослідженні, обговорювалася неодноразово українськими та міжнародними експертами під час не публічних обговорень, тому дослідження також включає думки, висловлені учасниками таких обговорень.

2. Законодавство України

Подання позовів до РФ про відшкодування шкоди агресією громадянам та юридичним особам та рішення національних судів ґрунтуються на таких правових нормах українського законодавства.

До повномасштабного вторгнення, ці справи розглядалися відповідно до ст. 19 Закону про боротьбу з тероризмом, котра передбачала, що шкоду від терористичного акту повинна відшкодувати держава Україна. У 2023 році ця норма була уточнена, що це повинно відбуватися в порядку, визначеному Кабміном. Це остаточно обмежило потенційні судові позови громадян до України. Тому суди в основному відмовляли у таких позовах.

У червні 2024 року Європейський суд з прав людини визнав неприйнятною заяву в справі Футорняк проти України³ щодо відмови у відшкодуванні знищеної власності та обов'язку держави визначити механізм відшкодування такої власності відповідно до закону про боротьбу з тероризмом.

Також були поодинокі справи до РФ в національних судах. До 2022 року вони переважно відхилялися. Однак з 2022 року ситуація змінилася. Зокрема, позивачі в судах та суди використовували такі правові аргументи для обґрунтування зміни судової практики.

Конституція України передбачає у ст 55 право кожної особи на захист її прав і свобод у суді. Відповідно до статті 124 Конституції України здійснення правосуддя в Україні покладено виключно на суди, чия юрисдикція охоплює будь-який юридичний спір та кримінальне обвинувачення. Це положення підкреслює всебічність судової влади в країні та її ключову роль у захисті конституційного ладу та прав людини. У статті 129 Конституції закріплені основні засади судочинства, які є

³ Futornyak against Ukraine, заява № 41678/20, <https://hudoc.echr.coe.int/eng/?i=001-235004>

конституційними гарантіями права на судовий захист, серед яких визначено змагальність сторін та свобода в наданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їхньої переконливості.

Закон України "Про міжнародне приватне право" встановлює принцип судового імунітету щодо іноземних держав на території України при розгляді справ приватного права.

Є дискусійним чи є ці позови предметом регулювання саме приватного права, але на нашу думку, існує більше аргументів стверджувати, що мова йде саме про приватне, а не публічне право: відшкодування шкоди в рамках цивільного права на підставі норм цивільного права та з використання інструментів відповідальності, передбаченого цивільним правом, а також за процедурою приватноправових спорів.

Частина перша статті 79 закону про міжнародне приватне право визначає судовий імунітет іноземної держави, відповідно до якого пред'явлення позову до іноземної держави, залучення іноземної держави до участі в справі як відповідача або третьої особи, накладення арешту на майно, яке належить іноземній державі та знаходиться на території України, застосування щодо такого майна інших засобів забезпечення позову і звернення стягнення на таке майно, можуть бути допущені лише **за згодою** компетентних органів відповідної держави, якщо інше не передбачено міжнародним договором України або законом України. У той самий час, частиною четвертою статті 79 цього закону передбачено, що коли цей імунітет не дотримується іншою країною щодо України, то від нього дозволяється й відступ Україною.

Однак судова практика розширила тлумачення цього винятку з порушення імунітету до взагалі порушення суверенітету України та норм міжнародного права.

Чи має Україна дотримуватися цього обмеження надалі є доволі дискусійним, оскільки РФ по суті порушила раніше імунітет України в процесах відібрання державного майна в Криму, а пізніше в Луганській та Донецькій областях. Це дає серйозні підстави вважати, що РФ насправді може не мати імунітету в українській юрисдикції, однак це потребує ретельного обґрунтування в судових рішеннях. На сьогодні українські суди лише констатують акт агресії та численні порушення міжнародного права РФ, як підставами для неврахування імунітету РФ в судах України.

Українське законодавство в контексті цивільних правовідносин включає іноземні держави та інші суб'єкти публічного права до учасників цивільних відносин⁴. Частина перша статті 16 ЦК України гарантує кожній особі право на захист у суді своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав чи законних інтересів.

Механізми захисту цивільних прав та інтересів, передбачені пунктами 8, 9 частини другої статті 16 ЦК України, охоплюють відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової та моральної шкоди. Збитки, як визначено у статті 22 ЦК України, включають як реальні збитки, так і упущену вигоду, і підлягають відшкодуванню у повному обсязі, відповідно до договору або закону. Відповідно до ч. 1, 2, 3 ст. 22 ЦК України особа, якій завдано збитків у результаті порушення її цивільного права, має право на їх відшкодування. Збитками є:

1) втрати, яких особа зазнала у зв'язку зі знищенням або пошкодженням речі, а також витрати, які особа зробила або мусить зробити для відновлення свого порушеного права (реальні збитки);

⁴ Частина друга ст. 2 Цивільного кодексу України.

2) доходи, які особа могла б реально одержати за звичайних обставин, якби її право не було порушене (упущена вигода).

Принципи справедливості, неупередженості та обґрунтованості судового рішення, викладені у статті 263 ЦПК України, вимагають від суду вибору й застосування норм права, що відповідають конкретним спірним правовідносинам, з урахуванням висновків Верховного Суду щодо застосування відповідних норм права. Відповідно до тієї ж статті, рішення можна вважати обґрунтованим, якщо воно було ухвалене на підставі повно і всебічно з'ясованих обставин, на які сторони посилаються як на підставу своїх вимог і заперечень, підтверджених тими доказами, які були досліджені в судовому засіданні.

Також суди та позивачі обґрунтовують свою позицію посиланням на статті 6 та 13 Європейської Конвенції з прав людини в контексті доступу до суду та необхідності для держави створити механізм для захисту прав людини.

Однак таке посилання є доволі дискусійним, оскільки воно видається обґрунтованим виключно в справах, де держава Україна є порушницею прав людини. У нашому ж контексті мова йде про порушення прав людини, вчинене іншою державою, а тому в Україні не може виникати ніяких зобов'язань щодо цих порушень – тому є надзвичайно дискусійним чи Україна має зобов'язання відповідно до ЄСПЛ щодо створення механізму захисту. Ба більше, у справі Футорняк проти України, що була згадана вище, ЄСПЛ визначив, що обов'язки держави по захисту права власності не є безмежними й повинні бути оцінені з урахуванням контексту. Тобто, наявність факту шкоди не зумовлює автоматичний обов'язок держави встановити механізм її компенсації.

Якщо ж держава встановить механізм, то тоді нестиме часткову відповідальність за його здійснення, оскільки механізм повинен бути ефективним, тобто призводити до відновлення права чи отримання належної компенсації. Крім того, посилання на право на справедливий суд також видається помилковим, оскільки це право включає обов'язок держави виконати це рішення суду. А щодо цієї категорії справ у Україні не існує правових інструментів виконання подібних рішень.

Тобто, статися може зовсім протилежне – Україна може бути обвинувачена через невиконання подібних рішень судів проти РФ, оскільки санкціонувала такий механізм захисту права через суд. І кінець кінцем саме наша держава може бути зобов'язана виконувати всі рішення національних судів.

З огляду на правову позицію викладену у пункті 38 Висновку Венеційської комісії щодо закону Грузії про окуповані території⁵, в якій йдеться, що намір держави регулювати правовідносини на окупованій території може бути ознакою її відповідальності за відповідну територію. Тобто намір держави впровадити ефективний компенсаційний механізм в тому числі й в судовій практиці щодо осіб, постраждалих на тимчасово окупованих територіях, може створити юридичну відповідальність для України.

Підсумовуючи, суди приймають свої рішення на основі загальних норм щодо права на звернення до суду, права суду розглядати спір щодо будь-яких правовідносин, а також права особи на відшкодування заподіяних їй збитків. Положення ст. 79 Закону України "Про міжнародне приватне право" визначаються як конкуруюча норма, що повинна застосовуватися з урахуванням вимог Конституції та

⁵ Opinion on the law on occupied territories of Georgia Adopted by the Venice Commission At its 78th Plenary Session (Venice, 13-14 March 2009) - [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2009\)015-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2009)015-e)

винятку, визначено в частині четвертій, а тому згода РФ в таких справах не вимагається.

Також суди аргументували свої рішення тим, що держава повинна забезпечити механізм захисту прав. Однак з 2022 року ситуація змінилася. У 2023 році був прийнятий спеціальний закон⁶ про відшкодування за пошкоджені чи зруйновані певні об'єкти нерухомого майна громадян, за яким запрацював механізм «Відновлення». А в 2024 році запрацював Міжнародний реєстр збитків – міжнародний механізм компенсації завданої шкоди більшу колу громадян та юридичних осіб. Але це ніяк не вплинуло на судову практику.

3. Міжнародне право

Питання імунітету держави в судах інших країни не є новим та вже було предметом багатьох дискусій, досліджень та судової практики.

Імунітет держави – це доктрина, що ґрунтується на принципі міжнародного публічного права, відповідно до якого державний суверенітет буде порушено, якщо без згоди суверенної держави вона була включена під юрисдикцію національних судів іншої суверенної держави. В загальному є поширена практика застосування імунітету від позовів, а також виконання судових рішень. Існує абсолютний імунітет, коли будь-які позови заборонені, або обмежений імунітет, що дозволяє подавати позови, що походять з комерційних угод та заподіявання шкоди, однак існують обмеження щодо виконання таких рішень. Хоча подібних норм не існує в договірному міжнародному праві, вони застосовуються практично всіма країнами, оскільки мають широке визнання як міжнародний звичай.

Спроби закріпити ці норми в міжнародних договорах на сьогодні не набули популярності.

Європейська конвенція про імунітет держав⁷ набула чинності, однак її ратифікували лише 8 членів Ради Європи. Україна та РФ не є сторонами Конвенції.

Конвенція ООН про юрисдикційні імунітети держав та їхньої власності⁸ була прийнята, але так і не набула чинності. Україна та РФ також не є учасниками цієї угоди.

У рішенні Німеччина проти Італії (Греції) 2012 р. у справі про юрисдикційні імунітети⁹ Міжнародний Суд ООН визнав, що «міжнародне звичаєве право продовжує вимагати надання державі імунітету під час розгляду справ про делікти, які ймовірно вчинені на території іншої держави її збройними силами та іншими державними органами під час ведення збройного конфлікту. Цей висновок підтверджується судовими рішеннями Європейського суду з прав людини¹⁰. Міжнародний суд ООН (надалі – МС ООН) в цій справі визнав порушення з боку Італії в наступному:

1) заперечення місцевими судами імунітету Німеччини;

⁶ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2923-IX#Text>

⁷ Прийнята Радою Європи 16 травня 1972 р. <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=treaty-detail&treaty-num=074>

⁸ Прийнята Резолюцією 59/38 Генеральної Асамблеї ООН 2 грудня 2004 року, https://treaties.un.org/doc/source/docs/A_RES_59_38-E.pdf

⁹ <https://www.icj-cij.org/case/143>, пара. 78 рішення.

¹⁰ Див. *McElhinney v. Ireland*, application No. 31253/96, judgment of 21 November 2001, <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-59887>, пара. 38; *Kalogeropoulou and Others v. Greece and Germany* (application No. 59021/00, decision of 12 December 2002, <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-23539>

- 2) виконання рішень шляхом стягнення з майна Німеччини на території Італії;
- 3) визнання та виконання рішень судів Греції з того ж приводу на території Італії.

Водночас треба також зазначити, що суд наголосив, що між імунітетом держави та обов'язком держави виплатити репарації немає ніяких суперечностей. Обов'язок держави-порушниці виплатити репарації не залежить від рішення національних судів та існує незалежно від цього.

У такому випадку, особливої уваги також заслуговують окремі та протилежні від рішення думки суддів у цій справі. Так, суддя *ad hoc* Gaja зазначає, що дана проблематика знаходиться у «сірій зоні». Суддя Koroma наголошував на, тому що положення, яке вимагає від держави виплати окремим особам компенсацію, було б немислимим у 1907 році, коли було укладено Четверту Гаазьку конвенцію. Своєю чергою суддя Cançado Trindade зазначав, що розглядаючи взаємозв'язок між державним імунітетом і вимогами про відшкодування воєнної компенсації, слід пам'ятати про еволюцію права. Слід зазначити, що протилежна позиція з рішенням суду судді Cançado Trindade відрізняється своїм обґрунтуванням, надалі будуть процитовані деякі з його позицій. Зокрема, суддя відмічав, що складністю й унікальністю цієї справи є те, що держава порушниця сама визнала всі порушення та добровільно погодилася здійснити відповідні відшкодування. «Державні імунітети є ... привілеєм, і вони не можуть продовжувати абстрагуватися від еволюції міжнародного права, що відбувається сьогодні у світлі фундаментальних людських цінностей»¹¹. Суддя наголошував, що такі дії держави як міжнародні злочини, як такі, що вчиняв третій рейх під час другої світової війни не є актами *jure gestionis*, ані *jure imperii*, це злочини, *delicta imperii* від яких не існує жодних імунітетів. Також суддя Cançado Trindade при аргументуванні своєї позиції неодноразово апелював до наступного:

- такі тяжкі порушення прав людини та міжнародного права в цілому, є порушенням *jus cogens*, які не можна просто усунути чи забути, покладаючись на державний імунітет;

- вагомим аспектом є також невід'ємне право жертви на доступ до правосуддя. У такому випадку сам доступ жертви до правосуддя вже складає форму відшкодування, яка гарантує жертві доступ до справедливої сатисфакції;

- неправильно припускати, що не існує або не може існувати суперечності між основними «нормами *jus cogens*» і процесуальними нормами державного імунітету. Це тавтологічне припущення призводить до підтримки державного імунітету навіть за серйозних порушень міжнародного права¹².

Важливо зазначити, що на цьому італійський прецедент не закінчується. Своім рішенням NO. 238 - YEAR 2014¹³ Конституційний суд Італії не погодився з рішенням Міжнародного Суду ООН та визнав неконституційними деякі положення італійського законодавства, яким визнається обов'язковість юрисдикції МС ООН над національними судами Італії "виключно тою мірою, в якій це зобов'язує італійського суддю виконати Рішення Міжнародного суду від 3 лютого 2012 р., яке вимагає, щоб італійські суди заперечували свою юрисдикцію у випадку дій іноземної держави, що становлять воєнні злочини та злочини проти людства, що порушують

¹¹ Стислий текст рішення та окремих думок суддів - <https://www.icj-cij.org/node/104069>

¹² Стислий текст рішення та окремих думок суддів - <https://www.icj-cij.org/node/104069>

¹³ Текст рішення -

https://www.cortecostituzionale.it/documenti/download/doc/recent_judgments/S238_2013_en.pdf

непорушні права людини¹⁴. Рішення порушує питання конфлікту міжнародно-правового зобов'язання Італії та її зобов'язання відповідно до власної конституції. Це рішення призвело до подання щонайменше 25 нових позовів проти Німеччини в судах Італії, що стало причиною повторного звернення Німеччини до Міжнародного Суду ООН за новим рішенням, включно з обмежувальними заходами¹⁵.

З огляду на судову практику Італії, з метою узгодження конфлікту міжнародної та національної юрисдикцій, італійська влада прийняла декрет No 36/2022 від 30 квітня 2022 року¹⁶ (надалі – Декрет). Декретом створюється новий компенсаційний механізм для відшкодування збитків особам, які підтвердили через національний суд відповідне право. Механізм створення національного фонду та процесуальні умови виконання визначені статтею 43 Декрету. Важливим елементом механізму є встановлення крайніх строкових меж, за умови яких можна отримати компенсацію, а саме: "Фонд доступний для тих, хто отримав остаточне рішення, згідно з яким їхнє право на відшкодування збитків було встановлено та оцінено. Таке остаточне рішення повинно було бути винесено в рамках провадження, розпочатого або до набрання чинності декретом-законом (тобто 1 травня 2022 року), або до закінчення 30-денного терміну, починаючи з моменту набрання чинності Декрету, створеного відповідно до статті 43(б). Пізніші запити будуть відхилені. Згідно зі статтею 43(3), нове виконавче провадження на підставі правових актів про відшкодування збитків не може бути розпочато або продовжено. Незавершене виконавче провадження, зі свого боку, припиняється"¹⁷. Таким чином, законодавець створив часові межі після спливу яких, відповідно до національного закону, рішення національних судів не можна буде виконати.

Італія фактично звільнила Німеччину від вимог італійських жертв нацистських масових вбивств і встановила, що вона виплачуватиме всі компенсації замість німецької держави через спеціальний фонд, уряд виділяє відповідні ресурси згідно з постановою Міністерства економіки, погодженою разом з міністерствами закордонних справ і юстиції та опублікованою в Офіційному журналі від 1 липня 2023 року. Законодавчим декретом від 29 вересня 2023 р. термін подання нових запитів було продовжено до 31 грудня 2023 року¹⁸.

Фонд для відшкодування збитків, заподіяних жертвам злочинів, був заснований декретом №. 36 2022 року з бюджетом 20 мільйонів євро на 2023 рік і 13 655 467 євро на трирічний період 2024–2026 років. Фонд забезпечує безперервність Угоди між Італією та Німеччиною, яка набула чинності указом Президента Республіки № 1263 від 14 квітня 1962 року. Постанова Міністерства, видана за погодженням з Міністром закордонних справ і міжнародного співробітництва та Міністром юстиції, від 28 червня 2023 року визначає порядок доступу до Фонду та способи виплати коштів особам, які мають на це право¹⁹.

¹⁴ Текст рішення -

https://www.cortecostituzionale.it/documenti/download/doc/recent_judgments/S238_2013_en.pdf

¹⁵ Див. більш докладно тут <https://www.diplomacy.edu/blog/state-immunity-germany-vs-italy/>

¹⁶ Текст декрету - https://www.normattiva.it/eli/id/2022/04/30/22G00049/ORIGINAL_#

¹⁷ Franzina P. (May, 2022). Jurisdictional Immunities: Germany v. Italy, Again. *The EAPIL blog*. Retrieved from: <https://eapil.org/2022/05/04/jurisdictional-immunities-germany-v-italy-again/>

¹⁸ Див. більш докладно тут - <https://www.anrp.it/comunicato-fondo-per-il-ristoro-danni-subiti-dalle-vittime-del-terzo-reich/>

¹⁹ Див. більш докладно тут - <https://www.dag.mef.gov.it/servizi-e-modulistica/modulistica/ristori/index.html>

Стаття 43 італійського Закону-декрету дуже схожа на німецький закон від 2 серпня 2000 року про заснування фонду для компенсації жертвам Голокосту, які виконували примусову та рабську працю в Німеччині та на окупованих нею територіях під час Другої світової війни. ст. 16 (2) цього закону припинив незавершені судові процеси в німецьких судах (на той час це було десятки тисяч позовів) і передано позови до фонду для отримання компенсації. У рішенні від 7 грудня 2004 року (1 BvR 1804/03) Федеральний конституційний суд Німеччини постановив, що передача сумісна з конституцією Німеччини (стаття 14 Основного закону, право власності). У міжнародній практиці не є чимось незвичайним замінити приватні претензії, які заборонені державним імунітетом, (внутрішньою) схемою компенсації²⁰.

В юрисдикції США (Foreign Sovereign Immunities Act), Канади (State Immunity Act, Justice for Victims of Terrorism Act), а також деяких інших країн законодавчо закріплена можливість подавати позови до інших держав в юрисдикції цих країн особам, що постраждали від терористичних актів чи терористичної діяльності інших держав. Проте це обмеження імунітету оспорується в справі Ірану проти Канади в Міжнародному Суді ООН, де суд ще не постановив рішення²¹. До вирішення цієї справи не можна стверджувати, що така практика держав відповідає міжнародному праву. Крім того, така практика чітко визначена національним законом, закон обмежує імунітет тільки щодо певних випадків і, в основному, це стосується майна, яке знаходиться під юрисдикцією цих країн. Так само, рішення Верховного Суду США "TURKIYE HALK BANKASI A. S., AKA HALKBANK v. UNITED STATES"²² поступово формує практику обмеження суверенних імунітетів в правовій практиці США, але остаточне рішення ще не прийняте.

Таким чином, на сьогодні є стала міжнародна практика визнання імунітету держав від переслідування в національних судах інших держав. Спроби обмежити такий імунітет, що здійсненні в окремих юрисдикціях (Італія, Бразилія, США, Канада), визначені чітко національним законом, мають чіткі цілі й обмеження та стосуються переважно майна, що перебуває під юрисдикцією цих країн. Однак, відповідність цієї національної практики міжнародному праву не визначена. Очевидну ясність повинно встановити майбутнє рішення Міжнародного суду ООН в справі Ірану проти Канади, а також друге рішення в справі Німеччини проти Італії.

Також нагадаємо, що очевидно питання імунітету РФ в українських судах повинно розглядатися в широкому контексті, з урахуванням дій РФ на окупованих територіях в контексті дотримання імунітетів України.

4. Судова практика в Україні

Судова практика, яка стосується відшкодування шкоди, завданої військовою агресією Російської Федерації, почала формуватися з 2014 року. Як зазначалося вище, спочатку позови з вимогами про відшкодування майнової шкоди завданої внаслідок агресії Російської Федерації спрямовувалися проти держави Україна в рамках антитерористичного законодавства²³. Більшість таких позовів не

²⁰ Див. більш докладно тут - Burkhard Hessays / 6 May 2022 at 8:45 <https://eapil.org/2022/05/04/jurisdictional-immunities-germany-v-italy-again/>

²¹ Див. більш докладно тут <https://www.icj-cij.org/case/189>

²² https://www.supremecourt.gov/opinions/22pdf/21-1450_5468.pdf

²³ Відповідно до ст. 19 закону про боротьбу з тероризмом: спочатку шкода за терористичний акт відшкодувалася за рахунок Державного бюджету України, але коли почали з'являтися відповідні

були задоволені. Також були одиничні спроби подати позови проти РФ, однак вони переважно не мали успіху. Після вторгнення 2022 року вимоги позивачів почали адресуватися виключно до Російської Федерації, що стало стійкою зміною існуючої парадигми.

Ключовим моментом стала постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 14 квітня 2022 року в справі № 308/9708/19²⁴: вирішуючи питання про відшкодування моральної шкоди, завданої громадянам України внаслідок збройної агресії Російської Федерації, суд встановив, що українські суди мають право не враховувати судовий імунітет Російської Федерації в таких справах. Судова практика у таких справах стикається з принципом суверенного імунітету, за яким іноземна держава може бути притягнута до відповідальності в судах іншої держави лише за її згодою, однак, на думку Верховного Суду, сучасні тенденції міжнародного права та начебто практика Європейського суду з прав людини свідчать про можливість обмеження цього принципу в певних випадках.

Таким чином, навіть позови, подані до 2022 року проти РФ почали розглядати в апеляційній та касаційній інстанціях за новим підходом, сформованим Верховним Судом.

У рішенні Верховний Суд визначив:

1) Юрисдикція судів України поширюється на будь-який юридичний спір та будь-яке кримінальне обвинувачення. У передбачених законом випадках суди розглядають також інші справи (частина третя статті 124 Конституції України).

2) Визначаючи, чи поширюється на РФ судовий імунітет у справі, яка переглядається, Верховний Суд врахував таке:

- предметом позову є відшкодування моральної шкоди, завданої фізичним особам, громадянам України, внаслідок смерті іншого громадянина України;
- місцем завдання шкоди є територія суверенної держави Україна;
- передбачається, шкода завдана агентами РФ, які порушили принципи та цілі, закріплені у Статуті ООН, щодо заборони військової агресії, вчиненої стосовно іншої держави України;
- вчинення актів збройної агресії іноземною державою не є реалізацією її суверенних прав, а свідчить про порушення зобов'язання поважати суверенітет та територіальну цілісність іншої держави України, що закріплено у Статуті ООН;
- національне законодавство України виходить з того, що, за загальним правилом шкода, завдана в Україні фізичній особі в результаті протиправних дій будь-якої іншої особи (суб'єкта), може бути відшкодована за рішенням суду України (за принципом «генерального делікту»).

3) Верховний Суд виходить із того, що у разі застосування «деліктного винятку» будь-який спір, що виник на її території у громадянина України, навіть з іноземною країною, зокрема й РФ, може бути розглянутим та вирішеним судом України як належним та повноважним судом.

Суд зазначив, що згідно з частиною 4 статті 2 Закону України "Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях",

позови до України, то до цієї статті були внесені зміни, що встановили, що це право повинно реалізовуватися в порядку, визначеному Кабміном. До сьогодні, такий порядок не визначений, але це заблокувало можливість подання позовів проти України.

²⁴ <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104086064>

відповідальність за матеріальну чи нематеріальну шкоду, завдану Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації, покладається на Росію відповідно до принципів і норм міжнародного права.

Особливу увагу суд приділив статті 79 Закону України "Про міжнародне приватне право", яка встановлює судовий імунітет. Проте частина 4 тієї ж статті, на думку суду, вносить істотне уточнення, що дозволяє обмежити судовий імунітет у випадках, коли держава порушує норми міжнародного права, і це порушення призводить до ненадання такого ж імунітету Україні, її майну або її представникам у цій іноземній державі. Це дає підставу Кабінету Міністрів України вживати відповідних заходів, включно із судовим переслідуванням, за умови, що дипломатичні заходи недостатні для вирішення ситуації. З огляду на порушення норм міжнародного права Російською Федерацією та факт збройної агресії проти України, починаючи з 2014 року, Верховний Суд встановив, що у цьому випадку не існує необхідності в дотриманні згаданого імунітету, особливо в ситуації, коли йдеться про відшкодування шкоди, завданої громадянам України в результаті цієї агресії.

Така позиція є доволі дискусійною, оскільки частина четверта статті 79 стосується виключно порушення такого ж судового імунітету іншою країною, а не порушення інших суверенних прав держави. Фактично, така логіка суду дозволяє скасувати імунітет держави за будь-яке порушення міжнародного права. Видається, що це не відповідає ні змісту винятку, визначеного частиною четвертою ст. 79, ні міжнародному праву. Очевидно, що в цьому положенні йдеться про крок у відповідь на скасування саме судового імунітету України в юрисдикції іншої країни. Наприклад, через неврахування імунітету України в справах конфіскації державного майна України в Криму та на інших окупованих територіях, однак не дав цьому оцінку.

Враховуючи згадані вище аргументи та міжнародну практику, Верховний Суд, визначив, що в межах справи, де мова йде про відшкодування шкоди громадянам України через акти агресії РФ на території України, судовий імунітет РФ не застосовується. Суд вважає, що акти агресії РФ порушують принципи Статуту ООН та не є реалізацією суверенних прав держави, а скоріше є порушенням зобов'язань у відношенні до суверенітету та територіальної цілісності України.

Ця позиція знайшла відображення і в подальших рішеннях Касаційного цивільного суду, а саме у постановках КЦС від 18 травня 2022 року в справі №760/17232/20-ц, від 18 травня 2022 року в справі №428/11673/19, від 22 червня 2022 року в справі №311/498/20.

У результаті такої судової практики від початку повномасштабного вторгнення станом на березень 2024 року було винесено щонайменше 397 рішень українськими судами щодо відшкодування збитків, завданих військовими діями Росії. Нам на сьогодні невідомі приклади виконання цих рішень. Відомо, що виконавче провадження відкрито в Україні лише по 5-6 справам, але ця інформація може бути не точною. Зокрема, самі судді Верховного Суду в публічній площині зазначали, що наразі не існує ніякого правового механізму виконання таких рішень, що свідчить про усвідомлення суддями факту неможливості виконання судового рішення у цій категорії справ при їхньому ухваленні.

Кількість рішень продовжує зростати, демонструючи активізацію юридичної практики в цій сфері. Так, на початок вересня 2024 року було винесено вже понад 600 рішень українськими судами щодо відшкодування збитків, завданих військовими діями Росії. Це означає, що з березня 2024 року кількість таких рішень збільшилася на 50%. Очевидно, що коли за умовами, фактично кожен громадянин

України матиме право звернення до суду, то в майбутньому мільйони громадян цілком можуть так вчиняти.

Важливо також зазначити, що рішення про задоволення вимог про відшкодування збитків, завданих військовими діями РФ, виносилися і до прийняття згаданої постанови Касаційного цивільного суду у 2022 році, але вони були поодинокими, їх не оскаржували в апеляційному порядку, а тому це були рішення місцевих судів. Так рішенням Приморського районного суду м. Одеси у справі №522/20396/18 від 05 липня 2019 року було задоволено позов про відшкодування майнової та моральної шкоди РФ на суму близько двох мільйонів гривень. У цьому рішенні суд зазначає, що Російська Федерація, порушивши низку ключових міжнародних договорів та актів, зокрема Статут ООН, Загальну декларацію прав людини, Будапештський меморандум, Гельсінський заключний акт наради з безпеки та Співробітництву в Європі, а також двосторонні договори з Україною, включаючи Договір про дружбу, співробітництво і партнерство та Договір про українсько-російський державний кордон, переступила межі своїх суверенних прав. Відповідно до статті 2 Статуту ООН, такі дії виводять Російську Федерацію за рамки законного використання суверенних прав, класифікуючи її як державу-агресора. З огляду на ці обставини, суд дійшов висновку про відсутність у Російській Федерації судового імунітету в контексті розгляду позовів, пов'язаних із відшкодуванням шкоди, завданої її агресивними діями.

Таким чином, на сьогодні сформована однозначна судова практика по такій категорії справ, хоча правові висновки у цих рішеннях судів є доволі дискусійними. Окрім цього, можна констатувати факт активного захисту чинної судової практики та її підсилення через публічні позиції суддів.

Багато юридичних фірм та адвокатів рекламують свої послуги, обіцяючи отримання відшкодування саме шляхом подання цивільних позовів²⁵. Потенційно такий позов може подати будь-який громадянин чи юридична особа, що може призвести до росту кількості таких позовів до десятків мільйонів. У таких справах не сплачується судовий збір, тому перепоною для звернення може стати лише вартість відповідних супровідних юридичних послуг.

Варто відзначити, що юридична аргументація подібних судових рішень не відзначається високою якістю та подекуди суперечить державній політиці. Наприклад в судових рішеннях у справах № 712/1856/24²⁶, № 517/382/24²⁷, № 183/1685/24²⁸ та інших, в мотивувальній частині рішення суди посилаються на положення Декларації про право на мир, затвердженої резолюцією Генеральної Асамблеї ООН (надалі – ГА ООН) 71/189 від 19 грудня 2016 року. Таке законодавче посилання не є коректним, оскільки, відповідно до результатів голосування в ГА ООН за дану резолюцію, Україна утрималася від голосування натомість резолюція була підтримана такими країнами як: РФ, КНР, КНДР, Іран, Венесуела, Білорусь, Куба тощо, при цьому, майже всі європейські держави або проголосували проти, або утрималися від голосування²⁹. Враховуючи великий обсяг рішень національних судів

²⁵ Ось лише один з дуже багатьох прикладів, як свою тактику потенційним клієнтам представляють відомі юридичні фірми: <https://uspp.ua/ru/assets/images/doc/2-5231381522145090229-compressed.pdf>

²⁶ Текст рішення доступний за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120086931>

²⁷ Текст рішення доступний за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120055203>

²⁸ Текст рішення доступний за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120004149>

²⁹ Детальна інформація за посиланням тут <https://digitallibrary.un.org/record/855187>

та їхнє механічне перекопіювання, можна стверджувати про вкрай низьку якість та хаотичність даних судових рішень.

Дедалі більше зустрічаються факти недобросовісної оцінки розміру збитків з метою фіктивного завищення призначеного судом відшкодування. Суди не використовують якусь єдину методологію оцінки збитків, фактично в більшості випадків просто погоджуючись із сумою, що була вказана позивачем. Практично у всіх рішеннях суд взагалі не проводить жодної оцінки заявленого розміру шкоди, обмежуючись лише констатацією підстав для задоволення позову. Даний аспект відповідної судової практики складає окрему досить серйозну проблему. Наразі відсутня будь-яка методологія обчислення збитків та моральної шкоди потерпілих, що призводить до ухвалення абсолютно ілюзорних рішень про відшкодування та надзвичайно сильно знижує якість судових рішень і довіри до них. Слід наголосити, що методологія обчислення шкоди є одним з первинних елементів для здійснення справедливої компенсації. Фактично, присуджуючи відшкодування без єдиної виробленої методології обчислення, українські судді порушують принцип законності та правової визначеності. Факти впровадження єдиної методології обчислення моральної шкоди, попри швидке збільшення рішень у даній категорії справ, на сьогодні не відомі. Це призводить до величезних диспропорцій в оцінці завданої шкоди від десятків тисяч гривень до декількох мільйонів гривень за той самий характер шкоди.

Також необхідно звернути увагу на порушення права на справедливий суд, що виникають в таких справах, зокрема:

- 1) відсутність належного повідомлення відповідача про справу;
- 2) відсутність представників відповідача або призначення такого за рахунок держави й здійснення активного захисту; фактично справа розглядається виключно в межах позовної заяви;
- 3) відсутність документів в справі мовою відповідача;
- 4) ненадсилання рішення суду відповідачу;
- 5) неможливість подальшого оскарження рішення відповідачем чи можливості поновлення строку на оскарження й навіть теоретичного права на перегляд таких рішень судів.

Усі ці серйозні процесуальні порушення, а також вкрай низька якість самих цих судових рішень практично гарантують невиконання подібних судових рішень у будь-якій іноземній юрисдикції. Оскільки для можливості виконання рішення українського суду першим питанням є дотримання стандартів права на справедливий суд.

Українські суди часто навіть не здійснюють спроби повідомити РФ про заявлений проти неї позов. У певних випадках це обмежується повідомленням на сайті суду. Касаційний цивільний суд у складі Верховного Суду встановив, що починаючи з 2014 року нема потреби в направленні до посольства РФ в Україні запитів щодо згоди РФ бути відповідачем у справах про відшкодування шкоди у зв'язку з вчиненням РФ збройної агресії проти України. У постанові від 14 квітня 2022³⁰ суд зазначив, що у категорії спорів про відшкодування шкоди, завданої фізичній особі, її майну, здоров'ю, життю у результаті збройної агресії РФ, іноземна держава-відповідач не користується судовим імунітетом проти розгляду судами

³⁰ Справа № 308/9708/19 (провадження № 61-18782св21)

України таких судових справ. Верховний Суд вказав, що враховуючи постійне вчинення збройної агресії РФ з 2014 року, нема потреби направляти запит на згоду про участь у справі до посольства цієї країни.

Тому українські суди, з огляду на процесуальні труднощі та розрив дипломатичних відносин з РФ, сформували практику повідомлення Російської Федерації як відповідача через офіційний вебсайт судової влади, деякі суди також здійснюють повідомлення шляхом направлення судового виклику за адресою посольства Російської Федерації, де нікого немає, а також направляють судові повістки на відомі їм електронні адреси посольств РФ в Україні, або взагалі не повідомляють відповідача про розгляд справи, застосовуючи правові позиції Верховного Суду.

5. Висновки

Відповідно, на основі нашого матеріалу, можемо навести наступні важливі висновки в контексті розгляду українськими судами позовів проти РФ:

- 1) **На сьогодні в судах України подано велику кількість судових позовів громадян та юридичних осіб проти РФ** у зв'язку з відшкодуванням шкоди, завданої агресією. Судами винесено не менше 600 рішень станом на вересень 2024 року.
- 2) Судова практика підтримана рішеннями Касаційного цивільного Суду у складі Верховного Суду, котрий визначив, що в цій категорії справ імунітет РФ не застосовується через порушення РФ норм міжнародного права. Можна стверджувати, що **така судова практика є вже сталою і сформованою**. Самі суди її вже не змінять. Ба більше, судді систематично підтримують свою позицію публічно в медіа.
- 3) **Така практика не повністю відповідає міжнародному праву**, а певні аргументи судів засновані на не зовсім точному тлумаченні норм міжнародного права, а також на основі надзвичайно розширеного тлумачення ч. 4 ст. 79 Закону про міжнародне приватне право.
- 4) **Фактично така практика не заснована на правовому регулюванні**, оскільки спеціального законодавства щодо відшкодування завданої шкоди в такому порядку не має. У 2023 році був прийнятий закон Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України³¹, яким передбачено адміністративний механізм відшкодування. По суті, механізм звернення до суду щодо відшкодування знищення чи пошкодження майна, який практикується, суперечить на нашу думку цьому закону і суди повинні відмовляти в позовах щодо пошкодженого або знищеного нерухомого майна на підставі цього закону. Також, інші категорії громадян можуть звертатися до Міжнародного Реєстру. Видається, що суди цілком могли б переглянути свою позицію, сформовану у 2022 році, оскільки на

³¹ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2923-IX#Text>

сьогодні існують два паралельних механізми відшкодування завданої шкоди. Однак це навряд чи відбудеться без активної позиції відповідача. Переважно такі справи не потрапляють навіть до апеляції.

5) **Така судова практика також не відповідає досвіду інших країн.** Як вже зазначалося вище у певних країнах існує законодавче обмеження імунітету держав. Однак воно чітко визначено в законодавстві, має певну дуже обмежену мету та підкріплено реальною можливістю виконання таких судових рішень, зокрема, положенням, що це стосується лише майна під юрисдикцією таких держав. Нічого такого не існує в Україні. Навіть більше, цей механізм існує без законодавчого регулювання.

6) **Є стала тенденція до збільшення такої категорії позовів в українських судах.** Загалом, встановлена судова практика визначає, що фактично кожен громадянин України чи юридична особа може подати такий позов й вимагати відшкодування як не матеріальної шкоди, то хоча б моральної. Видається, що на сьогодні такі позови не є такими масовими виключно через незнання громадян про цю процедуру, а також вартість юридичних послуг. Але велика частина юридичного бізнесу вже визначає це напрямком своєї роботи, що суттєво стимулює збільшення таких справ. Результати такої діяльності національних судів можуть викликати інтерес великих гравців бізнесу скуповувати численні права вимоги з метою їх подальшої монетизації.

7) **При розгляді таких справ виникають багато суперечностей** та дискусійних питань, що чітко не визначені законодавством, а тому практика розв'язання цих питань є дуже різною, зокрема, **не існує правової визначеності** щодо:

- Питання територіальної підсудності таких позовів;
- Питання розмірів і сплати судового збору;
- Проблема відсутності або неналежного повідомлення РФ про судовий процес;
- Відсутність представника та перекладу документів на російську мову;
- Не надсилання рішення суду відповідачу;
- Відсутності гарантій перегляду подібних рішень, винесених без відповідача та незабезпечення найменших стандартів права на захист;
- Критерії визначення розміру заподіяної шкоди: фактично суди встановлюють розмір шкоди в розмірі, що був заявлений позивачем без жодної її оцінки судом. Щодо розміру відшкодування на сьогодні практично не прослідковується ніяких критеріїв. Це порушує принцип справедливості компенсації, коли розмір компенсацію за однакову шкоду різниться в десятки чи більше разів.

8) **Процедура виконання таких рішень законодавством не визначена.** Не існує законом визначених джерел фінансування виконання таких рішень в Україні. Майно РФ в Україні націоналізується в дохід держави на підставі закону про основні засади примусового вилучення в Україні об'єктів права власності Російської Федерації та її резидентів³². Цим законом не передбачено виконання судових рішень за позовами до РФ. Це є відмінністю подібних позовів в інших країнах, що ми згадували раніше, коли такі позови фактично стосуються лише майна, що

³² <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2116-20/print>

перебуває в юрисдикції цієї країни. У нашій ситуації держава одразу визначила, що майно РФ, яке є в юрисдикції Україні ніколи не буде використано для цілей компенсації шкоди громадянам та юридичним особам. **Тобто, на сьогодні не існує навіть теоретичної можливості виконати такі рішення судів в Україні.**

Виконання таких рішень в юрисдикціях інших країн є дискусійним і на сьогодні прикладів такого виконання шляхом стягнення на майно РФ за кордоном не існує. Окрім цього, явні системні порушення права на справедливий суд, такі як: неналежне сповіщення другої сторони, відсутність представника другої сторони, порушення принципу змагальності процесу та інших хоча б найменших стандартів права на захист – слугують аргументом проти ймовірного визнання та виконання даних рішень в інших юрисдикціях.

Таким чином, на сьогодні існує величезна ймовірність, що ці рішення ніколи не будуть виконаними ні в Україні, ні в інших юрисдикціях.

9) **Судові рішення, винесені судами України з великою ймовірністю не будуть взяті до уваги Реєстром збитків, завданих агресією РФ³³.** Відповідно до затвердженої угоди визначено три процедури:

- збір фактів про завдання збитків (реєстр встановлює стандарти доказування);
- комісія, що буде визначати чи буде здійснена виплата, а також критерії визначення розміру виплати й конкретну суму, що буде підлягати виплаті;
- фонд, що буде акумулювати кошти для виплат.

Таким чином, Реєстр буде самостійно оцінювати розмір виплат, а судові рішення швидше за все не будуть братися до уваги в цьому контексті, оскільки це закладе нерівність з іншими потерпілими в питаннях розміру відшкодування та стандартів доказування підстав для виплати. Реєстр буде самостійно визначати підстави та розмір компенсації. Рішення суду можливо будуть братися до уваги лише в контексті підтвердження певних фактів наявності шкоди на рівні з іншими доказами.

10) **Можна відзначити наступні негативні наслідки в разі продовження такої судової практики:**

- **Суттєве навантаження на судову систему**, якщо до цього способу звернуться мільйони громадян чи юридичних осіб: за чинною практикою звернутися до суду може фактично кожен. Потенційно це може паралізувати судову систему, оскільки навіть формальний розгляд таких справ вимагає часу та ресурсів. На сьогодні судова система вирішує лише декілька сотень тисяч справ на рік і збільшення позовів до десятків мільйонів просто зупинить систему. Це збільшить час розгляду всіх інших справ і може призвести до численних порушень права на справедливий суд в інших справах.
- **Збільшення позовів призведе до надмірних витрат Державного бюджету.** Кожна справа коштує для України коштів. При чому наявність таких рішень, не закладає ніякої гарантії компенсації цих видатків.
- **Така судова практика закладає можливе системне порушення права на справедливий суд Україною в контексті невиконання судових рішень:** фактично Україна допускає наперед, що такі рішення не будуть виконуватися, оскільки окремої процедури виконання таких рішень не прийнято. Тому, хоча Україна не може відповідати за шкоду, спричинену діями

³³ Див. Закону України «Про приєднання України до Розширеної часткової угоди про Реєстр збитків, завданих агресією Російської Федерації проти України», <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3432-20#Text>.

РФ, однак може нести часткову відповідальність, оскільки пропонує механізм захисту, що не досягає результату.

- **Потерпілі від агресії РФ будуть розчаровані діями судів та України**, оскільки будуть звинувачуватиме саме їх у невиконанні цих судових рішень.
- Потенційно РФ може також створити безліч судових рішень судами РФ проти України й пізніше вимагати їх виконання в третіх країнах, що може призводити до блокування майна України та інших відповідних правових наслідків. РФ при цьому може посилатися на українську практику спроб виконання рішень судів України в цих юрисдикціях, як обґрунтування своїх вимог.

11) **При цьому ми не бачимо жодних позитивних аргументів такої судової практики, крім морального задоволення учасників процесу.** Потерпілі швидше за все не зможуть отримати компенсацію. Навпаки, вони витратять марно додаткові кошти на правову допомогу та судові витрати, що кінець кінцем призведе лише до їхньої повторної травматизації через усвідомлення надзвичайно мізерної ймовірності виконання таких рішень.

6. Рекомендації

1. Ніхто не може впливати на суди при прийнятті ними судових рішень, однак держава, зокрема, парламент та виконавча влада є відповідальними за формування чіткої державної політики щодо відшкодування шкоди завданої агресією РФ. Така політика формується, але залишається не чіткою та повністю неузгодженою, а чинна судова практика ще більше ускладнює її розуміння громадянами й формує проблеми на майбутнє десятиліття.

2. Україна має невідкладно прийняти зміни до законодавства, що обмежили б чинну судову практику в контексті позовів громадян та юридичних осіб до РФ в національних судах з огляду на все більш активну діяльність Міжнародного реєстру, а також створення національного механізму відшкодування за пошкодження чи знищення окремих об'єктів нерухомого майна громадянам.

3. Більш чітко визначити, що потерпілі від злочинів, вчинених під час агресії РФ в Україні, мають право звертатися з цивільними позовами в кримінальних справах про відшкодування шкоди до конкретних винуватих у вчиненні злочинів осіб, незалежно від отримання відшкодування в рамках компенсаційних механізмів. Заохочувати такі позови та сприяти їх виконанню. Законодавство повинно визначити можливі процедури виконання таких рішень.

4. Провести навчальні сесії для суддів для такої категорії справ в контексті захисту права на справедливий суд та ефективних механізмів захисту прав людини.

5. Збільшити інформаційні кампанії щодо інформування громадян про роботу Міжнародного реєстру та eВідновлення.

Центр громадянських свобод
Київ – 2024